

Փոխարին զԱՅԹՈՐ օրերը կը հրապարակուի. — Տա-
րեկան բաժանորդագրեմ եւ երկու եւ կես արծաթ Մեհիս
կանխիկ վճարելի, քի՛ մայրաքաղաքի եւ իւր արտա-
մանաց եւ քի՛ գաւառաց համար: — Վեց եւ երեք
ամսաց համար ալ բաժանորդ կը հրապարակուի: — Հասը 40
փարայ է, եւ կը գտնուի մասնաւորապէս Պանիէ-Գաբու
օրակազմի եւ գրականութեան Միջոցի եւ Նշան աղայից խա-
նութեան: — Ծանուցմանց տողը 3 դր. է մէկ անգամի հա-
մար: Աւելի անգամ կ'ըլլայ անկի անգամներու համար:

ՀԱՍՏԷ

Օ.Ն. ՏԵՐԻՍԷ-ՏԵՐ Զ. Ս. Ա.Լ.Ա.ՆԱՆԻՍԻԱՆ

4. ՊՈԼԻՍ

Պարզ—Բազար Նափիյէ խան վերի յարկ քիւ 16

درعليه ده بالی بازارنده نافعه خاندنه اوست قاتده

٦١ نومروى اوطنده {پونچ} غزنهسى صاحب امتیازی

محمدرستم ارومیه

ADRESSE

H. S. ALADJADJIAN

Directeur du Journal Armenien

POUNCE

16 Nafie-Han Balouk-Pazar 16

CONSTANTINOPLE

թիւ 2702

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

1863 — 1866 — 1900 ՕԳՈՍՏՈՍ 5

ՄԵՐԱՅԻՆԱՅԻՆ ԱՅԹԱՅԻՆ ԱՅԹԱՅԻՆ

50000 ԲՈՒՊԼԻԻ ԿՏԱԿԸ

Մի քանի ամիս առաջ ռուսաց եւ
հայոց լրագիրներին մէջ լայն տե-
սան կենսագրական յօդուածներ՝
հանգուցեալ աշխարհահռչակ հա-
յազն Յովհաննէս Կոստանդինեան
Այվազեան նկարչի վերաբերու-
թեամբ: Բոլոր յօդուածները գրու-
ած առաջին գրութեան հետ հան-
գուցեալ նկարչական տարանջի-
մասին: Եւ ո՛վ կը համարձակի մեծ
յորդանքով, մեծ անհատութիւնով
վերաբերուի նորա նկարչական
տաղանդին, երբ նա, իւր երկա-
րամայ նկարչական գործունէու-
թեան ժամանակ կարողացել է
կազմել իրեն հետեւողներին մի ամ-
բողջ դաս, դաս՝ բազմաթիւ նկա-
րչիներ, որոնք նորա ժողովնկար-
չական պատկերները մանրազնիւ
ուսումնասիրելէ չեն դադարիր:

Այո՛, Յովհաննէս Այվազեանի
մասին խորհողը, խօսողը եւ գրողը
պէտք է գիտնայ, որ նա է
ուսուցիչ ծովանկարչութեան, ունի իւր
անկախ գործը ուսումնասիրելու եւ քաջա-
նաշխարհներ, որոնք սերունդէ
սերունդ հետեւելով իւրեանց տա-
ղանդաւոր ուսուցիչին՝ աշխատելու
են նորա նմանելու եւ թերեւս
գերազանցելու...

Կը յիշեմ մի քանի ռուս լրա-
գիրներին մէջ տպուած էին ոտանա-
ւոր բանաստեղծութիւններ, որոց-
մով հեղինակները ոգեւորուած կը
նկարագրէին Այվազեանի վրձնի
ստեղծողական ոյժը, որով նա յըն-
թաց աւելի քան 60 տարուայ 6000է
անկի անկեղծութեան ֆրանի կտորները
բանաստեղծարար կենդանացրել էր՝
ցոյց տալով մեզ այն ամէն ինչը, որ
կարող է պատահել ծովերի վրայ:
Նորա տաղանդաւոր վրձնի շնորհիւ
մենք կարող ենք տեսնել «Այվազեանի
ստեղծագործութիւնը», «Ջրհեղեղ-
ը», «Փոփոխութիւնը Ամերիկա գտնե-
լը», «Մովսէսի ճակատամարտները»,
«Նաւաբեկութիւնները», «Արեւի
ժողովները ծովի հորիզոնէ», «Ըն-
կերթները լեռնաշղթաներով» եւ
ծովեզրերէ շատ քաղաքներ իւր-
եանց նաւահանգիստներով եւ նա-
ւերով: Դորա համար ըստ կարեաց
գովել նորա տաղանդը ամէն մէկին
սուրբ պարտաւորութիւնն է: Իմ
ալ աղքատիկ սրտի եւ մտքի յար-
գանքը՝ դէպ ի նորա տաղանդը՝
թո՛ղ լինի հետեւեալ իմ փոքրիկ
ոտանաւորով արտայայտուածը:

Ամենուրեք խոստովանին,
որ շնորհակ է քո վրձնին,
Միշտ պատուաբեր Ռուսաստանի,
եւ մեր Ազգի թորքումանի:
Դու «տան» պատի մի նշանով
Ամիսանկար մի պատկերով
Ինչ բարեբար դրամեցիր,
Քո տաղանդի հիւրը դրիր:
Ճեմարանն փնթեկաւորկեան
Իւր օրդեղի քեզ ընդունեց,

Եւ տաղանդի ընթաց տուեց՝
Հասցնելով մեծ բարձրութեան:
Բարձրաթիւնի քո տաղանդը
«Մուծ» կէտերն երկրագնդի...
Փորձեց պարզել՝ նամանակագ
Որ մուծ անցնել վերաճնուի:
Որ դիտողն պատկերներով
Սոսկապա չէ ա՛լ ու վախ՛ով,
Իւր դիմացը տեսանելով
Ջրասուզումըն «չգեղեցիկ»:
Որ դիտողը հիացած չէ
Տաղանդաւոր վրձնիւմը՝
«Այլաշուքը» երբ տեսել է
Արեգակի «ծագումովը»:
Երբ դու կըրնաս ի քաթանի
Արարքներն Հստեղծողի
Նրմանարար միշտ նշանով
Եւ գրեթէ վերաւորելով,
Դիտողներին կը պատշաճի
Ակնածութեամբ ի միտ բերել
Քո ոյժ դրող մեծ նշանով:
Եւ ցեղէ ցեղ... քեզ միշտ գովել:

Փոխելի յարգելի ընթերցողները
թերեւս ինձ հարցնեն՝ ասելով.
«Ինչո՞ւ համար, Տէր Սրբայրոն,
իւր ժամանակին չխօսեցար հայազն
աշխարհահռչակ ծովանկարչի վրայ»:
Այո՛, արդեօք ուշ չէ...»:
Յովհաննէս Կոստանդինեան Այ-
վազեան աշխարհահռչակ հայազն
ծովանկարչի մասին ես միայն այժմ
կարող եմ խօսել, որովհետեւ նորա
անսպասելի զոյնումն յետոյ հետեւեց եւ
անսպասելի ազգային բարեարու-
թիւնը...

Վերջնայ մասին խմանալով հան-
գուցեալ ի վան Բոնոմանթիւնովի
Այվազիւքի — այսպէս կանուա-
նէր հայազն նկարիչը ինքզինքը,
փոխանակ Յովհաննէս Կոստանդին-
եան Այվազեան անուններին — մտե-
րիմ ծանօթէ, եւ վճռեցի եւ ինձ
պարտք համարեցի նկարագրել նո-
րա անսպասելի եւ խրատական
զղշուով եւ աղգային բարեարու-
թիւնը՝ յօրինակ մեզ ամենքիս:

Հրապարակապէս կը խոստովա-
նիմ, որ ես՝ թէեւ նորա տաղանդը
չեմ յարգողներէ եմ, սակայն չէի
համաձայնուելու եւ ո՛չ մի տող բան
գրել ի պատիւ նոյն տաղանդի,
եթէ հանգուցեալը, ինչպէս իւր
կենդանութեան ժամանակ, այն-
պէս ալ իւր մահուանէ յետոյ
ոչ մի բարեարարութիւն չսկսեց
ազգին, որն նորա ծնել է եւ տաղանդ
պարգեւել:

Այո՛, սիրելի ընթերցող, եթէ
աշխարհահռչակ ծովանկար Յով-
հաննէս Այվազեանը կտակած չի
լինէր թէոդորայի Ս. Սարգիս
Հայոց եկեղեցւոյն անշարժ կա-
ուածք՝ մօտաւորապէս 50000 ռուպլի
արժողութեամբ, ինչպէս որ ինձ
անցեալները պատմեց Պ. Յովհան-
նէս Չեռնիքեանը, երբ՝ իրեւ
հանգուցեալ Այվազեանի ծանօթին
հարցրի նորա այդ մասին, ես ինձ
պարտք կը համարէի կամ ոչինչ
չգրել Այվազեան Յովհաննէսի վրայ
առհասարակ կամ նկարագրել նո-
րա բոլոր գործունէութիւնը նախ

բարոյագիտական եւ ապա մտաւո-
րական կողմէ: Որովհետեւ մարդ-
կը զարգանայ միեւնոյն ժամանակ
եւեթ կերպ, այսինքն բարոյագէտ,
մտաւորապէս եւ մարմնապէս, ուս-
տի որ եւ է մարդու մասին խօսե-
լու կամ գրելու ժամանակ, պէտք
է անշուշտ յիշեալ երեք տեսակէ-
տերէ առանձին առանձին նկարա-
գրել մարդու գործունէութիւնը,
որպէս զի նկարագրութիւնը լինի
կատարեալ, ամբողջ, եւ ընթերցողն
ալ կարող լինի ամբողջ գաղափար
կազմել խօսուած մարդու վրայ:

Բարոյական, մտաւորական եւ
մարմնական զարգացման տեսակէ-
տերէ մարդիկը կարելի է բաժանել
հետեւեալ կարգերի կամ զարգաց-
ման աստիճաններին տէր:

Առաջի կարգի զարգացման տէր
մարդիկը նոքա են, որոնք բարոյա-
պէս, մտաւորապէս եւ մարմնապէս
հաւասար եւ ամենաբարձր աստիճանի
զարգացման վրայ կը գտնուին:

Երկրորդ կարգի զարգացման տէր
մարդիկը նոքա են, որոնք
բարոյապէս եւ մտաւորապէս հաւասար
եւ ամենաբարձր աստիճանի զարգացման
վրայ են, իսկ մարմնապէս թույլ:
Երրորդ կարգի զարգացման տէր
մարդիկը նոքա են, որոնք բարոյա-
պէս միայն ամենաբարձր աստիճանի
զարգացման տէր են, իսկ մտաւոր
եւ մարմնական զարգացման աս-
տիճանը ստոր է:

Չորրորդ կարգի զարգացման
տէր մարդիկը նոքա են, որոնք
մտաւորապէս եւ մարմնապէս ամենա-
բարձր զարգացման աստիճանի վրայ
են, իսկ բարոյական զարգացումէ
զուրկ են:

Հինգերորդ կարգի զարգացման
տէր մարդիկը նոքա են, որոնք
միայն մտաւորապէս ամենաբարձր
զարգացման աստիճանի վրայ են,
իսկ բարոյական եւ մարմնական
զարգացումէ զուրկ են:

Վեցերորդ կարգի զարգացման
տէր մարդիկը նոքա են, որոնք
միայն մտաւորապէս ամենաբարձր
զարգացման աստիճանի վրայ են,
իսկ բարոյական եւ մտաւորական զար-
գացումէ զրկուած են:

Եօթներորդ կարգի զարգացման
տէր մարդիկը նոքա են, որոնք
զրկուած են թէ՛ բարոյական, թէ՛
մտաւորական եւ թէ՛ մարմնական
զարգացման որ եւ է բաւարար
աստիճանէ:

Անթիւ փաստերով ապացուցուած
է, որ առաջի երեք կարգի զար-
գացման տէր մարդիկը անպայման
օգտակար անդամներ կը լինին հաւա-
րակրթեան համար, իսկ վերջի չորս
կարգի զարգացման տէր մար-
դիկը անպայման վնասակար:

Առաջի երեք կարգի զարգացման
տէր մարդկանց օգտակարութիւնը
գիտաւորապէս հիմնուած է նոյն բարո-
յական բարձր աստիճանի զարգացման,
իսկ վերջի չորս կարգի զարգացման
տէր մարդկանց վնասակարութիւնը
գիտաւորապէս հիմնուած է նոյն բա-

րոյական կրթութեան զուրկ լինելու
վրայ:

Ուրեմն, մեզ նախ եւ առաջ ան-
հրաժեշտ է կանոնաւոր բարոյական
կրթութիւն, զարգացում, ապա՝ նորա
հետ միասին՝ մտաւոր եւ մարմնաւոր
կանոնաւոր զարգացում՝ մեր բոլոր
երկրային կեանքի ժամանակ՝ որպէս
զի միշտ պահպանուի մեր մեջ ձգ-
տանքն որպիսի կատարելութիւն եւ կա-
տարելութեան հասնելու յոյսը:

Որի մասին կուզէ թող լինի խօս-
քը՝ դա ինձ համար միեւնոյնն է՝
ես նախ եւ առաջ ինձ պարտք կը
համարեմ հաստատապէս խմանալ
այն մարդու բարոյագիտական զար-
գացման աստիճանը, որոնք, եթէ սա
բաւարար է, նորա մտաւորական եւ
մարմնական զարգացման աստիճան-
ներն են:

Բարոյագիտական բաւարար զար-
գացում ունեցող պէտք է ճանաչել
իւր սրբազան պարտքերը նախ
դէպ ի իւր Ստեղծողը, առ մար-
դիկ, առ գիտութիւններ եւ առ
ամենայն արարածներ:

Եթէ դու, ընթերցող, կ'ուզես
անխալաքաղափար կազմել իմ մասին
թէ՛ ես որքան լաւ կը կատարել եմ
առ Աստուած ունեցած սրբազան
պարտքերս, նայիր եւ լաւ փնէ իմ
անկեղծեալ բոլոր գործերը, եթէ
նոքա հասարակութեան համար
օգտակար են, գիտցիր, որ ես
իմ առ Աստուած ունեցած սրբա-
զան պարտքերս ալ լաւ կատարող
եմ: Իսկ եթէ դու դատես եւ
գաղափար կազմես իմ Աստուած-
պաշտութեան մասին ըստ չափու-
իմ եկեղեցի դնալուն, միմ վառե-
լուն Սրբոց պատկերներին դիմաց,
վանքեր ուխտի դնալուն, ժամեր-
գութեանց մասնակից եւ ներկայ
լինելուն, եկեղեցւոյ խորհուրդնե-
րը կատարելուն եւ այլն, միայն,
այն ժամանակ շատ կը սխալուիս,
որովհետեւ ես կարող եմ այդ ա-
մենը ըստ երեւութիւն շատ լաւ
կերպով կատարել եւ պառ օրերը
երբեք ուտեաց կերակուրներ չգոր-
ծածել, սակայն լինել Գեորգիներէ
շատ աւելի սարսափելի աւազակ:

Եթէ կ'ուզես հաստատապէս ի-
մանալ թէ՛ ես առ գիտութիւններ
ունեցած պարտքերս ո՞րչափ ճշդու-
թեամբ կը կատարեմ, պէտք է
աշխատիս իմանալ գիտութիւններ
մէջ իմ ունեցած հմտութիւնը
եւ ո՞րքան նոյն հմտութեան յօգուտ
հասարակութեան կը գործածեմ:

Ես 1858 թուականէ կը ճանա-
չեմ հանգուցեալ Յովհաննէս Այ-
վազեանը: Յիշեալ թուականի Սեպ-
տեմբերի մէկէն առաջ ես եւ իմ
եղբայր Գրիգորը՝ (այժմ Թիֆլիսի
Ս. Գեորգ եկեղեցւոյ Աւագ քա-
հանայ Տէր Ստեփաննոս Սամուէլ-
եան) շնորհիւ մեր բարեբար Գաբ-
րիէլ ծայրագոյն վարդապետ Այ-
վազեանի հարազատ եղբոր Յով-
հաննէս Այվազեանի վերատեսչի
վարդմի խաղաղեան ուսումնարանի

եւ թեմակալ Առաջնորդի Բեսարա-
բիոյ եւ Նոր-Նախիջեւանի, ըն-
դունուեցանք իրեւն ձրիավարժ եւ
գիշերօթիկ աշակերտներ խաղաղեան
ուսումնարանի մէջ, որովհետեւ մեր
հայրը՝ Գրիգորիւպօլիս քաղաքի Ս.
Աստուածածնի եկեղեցւոյ քահանայ
Տէր խաչատուր Սամուէլեանը՝ շատ
աղքատ ոմն էր եւ ծանրաբեռնուած
էր բազմամարդ գերդաստանով:
Հանգուցեալ Գաբրիէլ Արքեպիսկո-
պոս Այվազեանը սովորութիւն ու-
նէր խաղաղեան ուսումնարանի եր-
գեցիկ խումբը ստեղծ ստեղծ իւր
մօտ ճաշի հրաւիրելու: Ես եւս՝
իրեւն երգիչ խմբի աշակերտներէ
մինը՝ այդ մեծ պատուէյն կ'արժա-
նանայի եւ առիթ կ'ունենայի մեր
սիրելի վերատեսչի տան մէջ շատ
անգամ տեսնելու հանգուցեալ
Յովհաննէս Այվազեանը, իսկ երբ
1862—1863, սորա հարազատ քե-
ւորդին, Սարգիս Սարգսեանը,
պսակուեց իմ հարազատ Ոսկինար
քրոյս հետ, այն ժամանակ ես ա-
ւելի շատ առիթներ կ'ունենայի
տեսնելու Յովհաննէս Այվազեանը
եւ իրեւն տանը մէջ, ուր նա
առ նուազ ամիսը մի անգամ կը
գար եւ անձամբ կը տար իւր անդ-
րանիկ քրոյ՝ Ռոմիկ պէս նշանակ-
ուած՝ 25—30 ռուպլի. սա ալ այդ-
փողը կը յանձնէր քրոյն՝ տունի
վրայ ծախսելու համար, որովհետեւ
փեսայիս մայրը կոյր էր. հետեւա-
բար անձամբ յիշեալ փողերը չէր
կարող ծախսել: Յովհաննէս Այվա-
զեանի խօսակցութիւնները իւր քրոյ
հետ շատ տեղեւորական կը լինէին:
Գործողութեան ոչ մի նշան չէր ե-
րեւար աշխարհահռչակ ծովանկար-
չի կողմէ: Նոքա տեսակցութիւնը
այսպէս կը լինէր:

— Բարեւ, ձի՛ճա՛, ի՞նչպէս ես,
աղէ՛կ ես, — ասելով ներս կը մտնէր,
կը համբուրուէր եւ մօտը կը նըս-
տէր:

— Փա՛ռք Աստուծոյ, աղէ՛կ եմ,
Յովհաննէս, կը պատասխանէր քոյ-
րը: — Կէս ժամի չափ տան դրու-
թեան մասին տեղեկութիւններ
ժողովելէ վերջը՝ կը հեռանար ա-
սելով:

— ձի՛ճա՛, ես կ'երթամ. ա՛ռ
այս ստալը քեզ՝ «խարճելու»
համար:

Իմ տղայական հասակը նոքա
արդեւ չէր լինէր իմ քրոյ տան-
տիկնութեան եղանակի մասին ալ
աղատօրէն խօսելու: Տղայական
ուրախութեան չափը չէր լինէր,
երբ կը լսէի սկստի գոհաբանա-
կան կարծիքները՝ իւր հարսի վե-
րաբերութեամբ:

Յովհաննէս Այվազեանը իւր եր-
կու քոյրերի եւ նոքա զաւակների
նկարչական ապահովութեան եւ
զարգացման համար ամենայն հոգս
արած է: Քրոյս սկստուր երբեմն
իւր Յովհաննէս եղբոր վրայ կը
պատմէր ինձ թէ՛ ի՞նչպէս նա տղայ
ժամանակէն շատ սէր ունի եղել
նկարելու. եւ թէ ինչպէս իւր եղ-

բայրը մի անգամ ամուսնով պատի
վրայ կը նկարէ եղբւնաւ, եւ այդ
տեսելէ կը լըյ քաղաքի քաղաքա-
պետ Բաղնաշեկով՝ Թէոփոսիս եւ
ղած ժամանակը:

Բաղնաշեկով հիանալով խեղճ
հագնուած տղայի նկարով, կը
կանգնի եւ կը հարցնէ նորա ծնող-
ները մասին. եւ երբ կ'իմանայ
Թովհանէսի ծնողաց չքաւոր լինե-
լու մասին, յանձն կ'առնուի միջնոր-
դելու մարմնաւոր իշխանութեան
առաջ, որ սա ընդունէ Թովհանէս-
սը ի հաշիւ պետութեան գանձա-
րանի իբրեւ աշակերտ փեթերպուր-
կի նկարչութեան ճեմարանը: Բա-
ղնաշեկով Բաղնաշեկով միջնորդու-
թիւնը կը յարգուի եւ Թովհանէս
պատանին մարմնաւոր իշխանու-
թեան հրամանով կ'ընդունուի յիշ-
եալ ճեմարանը, ուր փառաւոր
սպառաշուն կը վերջացնէ նկարչա-
կան դասընթացը:

Թովհանէս Այվազեանի բարե-
սիրտ քոյրը ինձ մի քանի անգամ
պատմած է իւր ծնողներու չքաւոր-
ութեան մասին եւս, նա կասեց
թէ՝ նոքա այնքան խեղճութիւն կը
քայնէ եղբւ, որ նոցա մայրը՝ հօր
չքաւորութեան պատճառով՝ կ'ըն-
տիրպուէր ուրիշներ լուսացը անել
եւ զաւակները պահել: Այս ալ
աշխատասէր կ'ընէ՝ իւր որդւոց յա-
ջող դուրսեան ժամանակ միշտ
խոնարհ եւ աղքատասէր է եղած:
Սա իւր Թովհանէս որդիէն ստա-
ցած ամուսկան հասցիով ամբողջ-
վին կը բաժանէր Թէոփոսիայի կա-
րօտեալներին:

Թովհանէս Այվազեանը ամուս-
նացած էր օտարազգի օրիորդի
հետ, որմէն ունեցած է զաւակ-
ներ: Նորա տան մէջ հայերէն լե-
զու չէր գործածուեր, եւ դուրս
համար նորա չորս աղջիկներն ալ
հայերէն ոչ խօսել, ոչ գրել գի-
տէին եւ ոչ ալ կ'ուզէին սովորել:
Թովհանէս Այվազեանի մի ինքնա-
գիր նամակն եւ կարգացել եւ
չառ դարձանք՝ որ այդ հայերէն
գրութեան նախընթաց իւր չառախալե-
րով...:

Նա սովորութիւն ունէր տարին
գէթ մի անգամ օտարազգեաց տալ
խնջոյքներ, որոց համար նա ոչինչ
չէր խնայեր: Մի անգամ տես ինձ
կը պատմէր հիացած:

Եթէ տեսնէիք իման Բոնս-
թանթիւնովի Այվազեանի «պա-
լի» ժամանակուայ արհեստական
զանազան տեսակի իւր ինքնա-
գիր նամակն աղբիւրներ, կը զարմա-
նայիք... Ո՞ր տեսակ իմիջելի ա-
նուանով ունիս. մօտեցիւր նոյն
իմիջը արտադրող աղբիւրին, ծո-
րակը բաց, եւ իմէ՛ որքան կ'ամե-
նաս: Ասկէ ալ լաւ բան կը լինի...
Լրագիրներէ մէջ ալ այդ մասին
գրուած էր. չէ՞ք կարդացել...
Հաղորդակցաւ մարդ է իման Բոնս-
թանթիւնովի Այվազեանի:

Ճամբարիս է, այս եւ աւելի ճոխ
տեսակ խնջոյքներ վրայ նա սիրով
կը ծախսէր հազարներ, սակայն իւր
բարեբար Բաղնաշեկովին հետեւելով՝
կ'աւելցաւ գէթ մի խեղճ հայ ընտանիքի
ընդունակ զաւակը իւր հաշիւով կրթող
տարրական, միջնակարգ եւ բարձրա-
գոյն ուսումնարաններէ մէջ, եւ
բախտաւորցնել մի քանի հայ ու
խեղճ ընտանիքներ՝ շնորհիւ նոյն
ընդունակ զաւակի... Մինչդեռ
Բաղնաշեկով ծայրագոյն վարդապետ
բարեբար խեղճերի զաւակները կը
հաւաքէր վաղեմի խալիպեան ու-
սումնարանը՝ ճիշդպէս սնուցանե-
լու, հագցնելու, բնակեցնելու եւ
կրթելու համար, նորա եղբայր իւր
ծովանկարչական տաղանդով՝ արագ
արագ կը նկարէր հիանալի պատ-

կերներ եւ՝ մեծ գնեցող ծախելով՝
կը գնէր իւր եւ իւր հայտատեաց
գերդաստանի համար Գրինիքա,
Սուպալի, Շախմամայ եւ ուրիշ
գիւղեր...:

Խալիպեան ուսումնարանի մէջ
1858—1866 թուականը անընդհատ
աշակերտ եմ եղել. եւ՝ իբրեւ եր-
գիշ ամենայն շաբաթ երեկոները
եւ կիրակի օրերը, միւս երգիշ եւ
ոչ-երգիշ աշակերտներին հետ՝ Ս.
Հրեշտակապետաց, Ս. Գեորգայ եւ
Ս. Յովակիմայ եւ Աննայի եկեղե-
ցիները գնացել եմ յընթացս ութն
տարուայ եւ շատ քիչ անգամ պատա-
հել եմ նոցա մէջ իման Բոնսթան-
թիւնովի Այվազեանի. իսկ նորա
կնոջ եւ չորս դուստրներին—որոնք
վերջը օտարազգի երիտասարդների
հետ ամուսնացան— չեմ յիշեր,
տեսել եմ գէթ մի անգամ՝ յիշեալ
եկեղեցիներէ մէկէ մէջ:

Հանգուցեալ Յակոբ սարկաւազ
Թաքաւորեանի Թէոփոսիայի որդին իւր
հօրմէ լսածը ինձ պատմել է թէ՝
մի անգամ Յակոբ սարկաւազը Չա-
տիկուայ առաջի օրը առանց քա-
հանայի կ'երթայ Չատիկ շնորհա-
ւորելու Թովհանէս Այվազեանի
տունը, որովհետեւ սա Հայոց
Թէոփոսիայի չորս եկեղեցիներէ
բաժանայն չի ընդունուի եղեր:

Սարկաւազ Հայրը իւր սոսկ մի
այցելութեան համար կ'ընտանայ
հինգ բուլլի:

Միեւնոյն սարկաւազը պատմել է
իւր Թէոփոսիայի որդւոյն թէ՛ միանգամ
Թէոփոսիայի հայ հասարակութիւնը
իւր կողմէ ուղարկել է Հայր Սարկա-
ւազը Թովհանէս Այվազեանի մօտ,
որ սորան առաջարկուի մասնակե-
լու՝ դարձական զոհաբերութեամբ՝
մատաղի, որ իւրաքանչիւր տարի
կը լինի Թէոփոսիայի մէջ Ս. Յովա-
կիմայ եւ Աննայի տօնին:

Հայր Սարկաւազը սիրով կ'ըն-
դունուի Թովհանէս Այվազեանի
կողմէ, որն այդ միջոցին կ'ածելու է
եղել:

—Բարեւ, Սարկաւազ, նիստ.
բարի եկար. աղէ՛կ ես,—ածելու է-
լով ասել է իման Բոնսթանթիւն-
ովի:

—Փառք Աստուծոյ, աղա՛, աղէ՛կ
եմ:

—Ես քեզ համար խաչկէ պատ-
րաստեմ,—ածելու է յետոյ աւե-
լացրել է աղան:

—Ես անարժան եմ այդ պատուոյն
աղա՛, բայց կը խնդրեմ՝ հայ ժո-
ղովրդի խնդրքը անտես մի՛ առ-
նէք. բարեհաճեցէ՛ք հանգանակու-
թեան թերթիս մէջ ստորագրուե-
լով՝ նուիրել յօգուտ մատաղի ինչ
որ ձեր սրտէն կը բղխայ:

—Սարկաւազ, ինչո՞ւ հայերը
ուրիշ ազգերէ պէս ինձ չեն գիտեր
խնդրելով, երբ խնդրելու բան
կ'ըլլայ:

—Ձեմ համարձակիր գիտնալ,
աղա՛:

—Բեր, ուրեմն, թուղթը, որ
ստորագրեմ. դու խաչկէ լսմէ:

Եւ միւրեւն մօտ նիւթական կա-
րողութիւն ունեցող աշխարհահայ
իման Բոնսթանթիւնովի Այվազեանի
մէջ Հայոց Ս. Յովակիմայ եւ
Աննայի եկեղեցւոյն, որն ոչ մի
նիւթական ապահովութիւն չունի,
կը նուիրէ հինգ բուլլի:

Բայց եւ պէտք չէ մոռնալ, որ
նոյն իման Բոնսթանթիւնովի իման
նեակ հազարներ նուիրող է եղած
օտարազգի եկեղեցիներին, ուսում-
նարաններին, թանգարաններին եւ
ուրիշ հիմնարկութիւններին:

Անցեալ 1899 թուականի փոնջի
դեկտեմբեր ամսուայ համարներէ
մէկի մէջ ես ուղեգրական մի նա-
մակիս մէջ նկարագրել էի Թէոփո-

սիան եւ մի քանի խօսք ասել էի՝
այն ժամանակը դեռ կենդանի
Թովհանէս Այվազեանի մասին,
ցոյց տալով նորա Հայոց Ազգի
օգուտ լինելը: Ասկէ աւելի բան
կարող էի ասել, երբ տեսել էի
Թէոփոսիայի չորս եկեղեցիներէ եւ
երկու սեռի ուսումնարաններ չառ
աննախանձելի գործիւնը այն
ժամանակ եւս, երբ աշխարհահայ
հայազն ծովանկարչի իման Բոնս-
թանթիւնովի Այվազեանին 6000 է
աւելի ծանրաբէր նկարներ էր նը-
կարած եւ վաճառած... Ես այն
ժամանակ փոնջի միջոցաւ խոր-
հուրդ էի տուել նորան՝ գէթ
այժմ իւրաքանչիւր տարի նուիրել
1200 բուլլի, որպէս զի բարձրա-
գոյն ուսումնարաններէ մէջ այդ
հաշիւով երեք ուսանող սովորէին
բժշկութիւն եւ գիւղատնտեսու-
թիւն՝ քահանայանալու նպատա-
կով, եւ որպէս զի Թէոփոսիան ալ
կարողանար մի օր ունենալ մի
բժիշկ—քահանայ՝ Հայոց եկեղեցի-
ների մէջ:

Թէեւ հաստատուպէս համոզուած
չէի, որ այդ տաղանդաւոր հայը
չունի իւր բարոյագիտական ուղ-
ղութիւնը կը փոխէ, սակայն եւ
չէի կարող չլուսալ որ եւ է միւր-
թարական փոփոխութեան՝ զօրու-
թեամբ նոյն տաղանդի, գիտնա-
լով՝ որ ամենայն տաղանդ ունի
աղքեցութիւն, ներգործութիւն
մարդոյ բարոյական, մտաւորական
եւ մարմնական զարգացման վրայ:

Սյապէս 1899 թուականին Շու-
շէր Աստուածատուր Յարութիւն-
եան Աբրահամեանը՝ Թէոփոսիայի
վրայով Շուշի դնալու ժամանակ,
կը մնայ Թէոփոսիայի մէջ մի օր
հայազն ծովանկարչի հետ ծանո-
թանալու եւ նորա հոգակուած
պատկերները տեսնելու համար:
Բարեբախտաբար այն ժամանակ
ծովանկարչը տունը կը լինի եւ սի-
րալը ընդունելութիւնը ցոյց կը տալ
Աստուածատուր Աբրահամեանին
եւ միասին կ'երթան նկարուած պատ-
կերները դիտելու. Բոլոր պատ-
կերները դիտելէ վերջը՝ հանգուց-
եալ Թովհանէս Այվազեանը Աբրա-
համեանի հետ կը վերադառնայ իւր
սենեակը, ուրանը կը լինի հետե-
ւեալ «Աննայանի զղում» Թովհան-
էս Այվազեանի կողմէ:

—Դուք Շուշեցի՞ք էք: Ինչքան
չուտով մարդ կրնայ այս կողմի հայը
չոկել Անի կողմի հայէ: Կովկասից
հայերէ մէջ ես բաւականին ծանօ-
նեմ ունիմ: Մի քանի Շուշեցի հա-
յերի հետ ալ ծանօթ եմ. Բայց
գիտէ՞ք այս կողմի եւ ձեր կողմի
հայերի մէջ որքան զանազանութիւն
կայ... Հայերի մէջ իմ անունս
աւելի կ'արողը այս կողմի հայերն
են... Ես գիտեմ իմ յանցանքը:
Ես ինչու չառ տարիներ առաջ
չպէտք է Հայոց Ազգի անունով
թերթին մի գումար, որի տոկոս-
ները՝ հետզհետէ բարդուելով՝
այժմ մեծ գումար դարձած կը
լինէին՝ դրամագլխի հետ միասին:
Այդ մեծ դրամագլխի մշտական
տոկոսներով կարելի չէր ազգային
մի արտաբանական կրթական
հիմնարկութեան գործընթացը ընդ-
միջտ պահպանել... Ես մտադրուել
էի այդ անել, երբ նիւթական մի-
ջոցներս լաւ էին: Այժմ՝ դժբախ-
տաբար՝ այդ չեմ կարող անել...
չեմ կարող... ու չէ... ասել է
Թովհանէս Այվազեանը:

Այս «աննայանի զղումը» ինձ
մի առ մի հաղորդել է Աստուա-
ծատուր Յարութիւնեան Աբրահա-
մեանը: Ես՝ այս զղման մասին
լսելէ վերջն ալ մտադիր չէի որ եւ
բան գրել հայ ծովանկարչի մասին:

Բայց երբ՝ մի քանի շաբաթ առաջ՝
խնջոյքի մը մէջ պատահեցայ հա-
գուցեալ Թովհանէս Այվազեանի
ծանօթներէ Պ. Թովհանէս Չեռնի-
քեանին ու հարցրի թէ՛ ի՞նչ կտակ
է արել հայ ծովանկարչը իւր շար-
ժական եւ անշարժ գոյքերի մասին,
վերջինս ինձ պատասխանեց մտա-
ւորապէս այսպէս.

—Իման Բոնսթանթիւնովի Այվա-
զեանի ծովանկարչական տաղանդի
բարոյական ամենամեծ նշանակու-
թիւնը բարձրացնելու համար պէտք
չէ՞ նորա անգամաւ մնացած հայ-կնոյ
այժմ եւս կ'սակեղ Սուպալի գիւղը
յանուն կարելոյ Սանասարեան ուսում-
նարանի, որ սորա մանկավարժական
խորհուրդը Տիկին Այվազեանի մանու-
նէ յետոյ պարտաւորութիւն՝ ազգային
միջնակարգ ուսումնարաններէ մէջ
լուսագոյն ընթացաւորտ աշակերտ-
ներէ մի քանիսը ջոկել եւ ուղար-
կել եւրոպական համալսարանները՝
բժշկութիւն եւ գիւղատնտեսութիւն
սովորելու, աւարտելու, քահանա-
յանալու եւ հայաբնակ գիւղերի
մէջ ծառայելու նպատակով:

Իւր կնոջ (1) նուիրել է Սուպալի
մեծագին գիւղը, Թէոփոսիայի իւր
պալատանման տան բոլոր նկարները
եւ կահ-կարասիքը, ու իրաւունք
տուել է նորան՝ անվարձ ցմահ բը-
նակուելու յիշեալ տան մէջ: Թէո-
փոսիայի վերոյիշեալ պալատանման
տունը եւ Շախմամայ արդիւնաւէտ
գիւղը նուիրել է իւր չորս աղջիկ-
ներին (2): 50000 բուլլի չափ գու-
մար ալ դրամատունի մէջ ունի
եղել:

Սյա էր Պ. Թովհանէս Չեռնի-
քեանի ինձ հաղորդածը:

Թէոփոսիայի Ս. Սարգիս Հայոց
եկեղեցւոյ անունով կտակուած 50
հազար բուլլի մօտ գին ունեցող
այդ ինքը, որոց մշտական եկա-
մունքներով յիշեալ Հայոց եկեղեց-
ւոյ բոլոր պէտքերը ընդ միշտ հո-
գացուելու են, առիթ տուին ինձ
հանգուցեալ Թովհանէս Այվազեան
ծովանկարչի բարոյական եւ մտա-
ւորական զարգացման աստիճան-
ների վրայ խօսել. Ես հրապարա-
կապէս կը խոստովանեմ, որ օտա-
րաբէր հանգուցեալ աշխարհահայ
հայազն ծովանկարչէ անսպասելի
էր ազգային մի այդպիսի ոչ փոքր
բարեբարութիւն... Եւ այս ազ-
գային բարեբարութիւնով մի ան-
գամ ալ ապացուցեց՝ որ սաղանդը
կարող է քիչ քիչ հաւաքաւորել
նորին պանդ մարդոյ բարոյական,
մտաւորական եւ մարմնական
զարգացման, առանց տաղանդի բարե-
բարութեան եւ մարմնական զարգա-
նան աստիճանների մէջ... Սկզբում
Թովհանէս Այվազեանի ծովանկար-
չական տաղանդը ունեցել է մեծ
աղքեցութիւն նորա մտաւոր ըն-
դունակութիւնների վրայ. դուրս
համար նա՝ բարոյական զարգացու-
մէ հետզհետէ զրկուելով՝ այն կէտի
էր հասած՝ որ իւր կենդանութեան
ծառնակ զարգացումը ճանաչել իւր
արագան պարտաւորութիւնը դիպի
Հայ Ազգը, որն իրեն ծնած է, դիպի
Հայոց կրօնը եւ շնորհ, որով Հայոց
Ազգի Ազգ կոչուելով՝ իրաւաստ սի-
նեղ եւ նորա յաւիտեանական գոյու-
թեան սուրբ գրաւականներն են...
Ինչպէս կ'երևի նորա «աննայանի»
զղումն եւ ազգային բարեբարու-
թեան՝ յետ մահուան, որ Թովհան-
էս Այվազեանի հոգակուոր տա-
ղանդը սկսել է աւելի զօրեղ կեր-
պով աղքեղ նորա բարոյական զար-
գացումը վրայ վերջի տարիներս միայն,

(1) Սյա երկրորդ կինն է, ազգու հայ
Գեորգ կաթողիկոսի հրամանով ապա-
հարդան տուեց անգղիական կնոջ Թով-
հանէս Այվազեանը, եւ պատկուց հայ
կնոջ հետ: Հանգուցեալը տեղը եկած
ժամանակ՝ պատկուել ուղղը հայ երի-
տասարդներին կ'ուէ եղել. «Զինի թէ
դուք ալ ինձ պէս սխալուիք ու օտա-
րազգի օրիորդի հետ ամուսնանաք, ա-
մուսնանք հայ օրիորդների հետ, որ
խախտուր լինիք»:

(2) Սյա աղջիկներս ծնուած են անգ-
ղիական եւ ապահարդան եղած կնոջ,
որոնք իրենց հայատնություն պատ-
ճառով պատկուած են օտարազգի ան-
ճանց հետ: Հայ կնոջ Թովհանէս Այ-
վազեանը զաւակ չունի:

Եւս որդւոյ նա ճանաչել է, որ իրեն
հոգի, մարմին, կենսունակութեան մարմ-
նական ոյժ եւ սաղանդ տուող Հայ
Ազգին՝ սրբազան պատրիարք Կ. Վերապա-
ստեանի նորաւմ, նորա շնորհիւ, նորա
տուած հոգով, մարմնով եւ սաղանդով
դիպած միջոցին մօտ կ'իջարկան հարս-
տութեան գէթ մի փոքրիկ կտոր... 50
հազար բուլլիի արժողութիւն ունե-
ցող այդպիսի:

Այսպէս հոգակուած Թովհանէս Այվա-
զեանի ծովանկարչական տաղանդի
բարոյական ամենամեծ նշանակու-
թիւնը բարձրացնելու համար պէտք
չէ՞ նորա անգամաւ մնացած հայ-կնոյ
այժմ եւս կ'սակեղ Սուպալի գիւղը
յանուն կարելոյ Սանասարեան ուսում-
նարանի, որ սորա մանկավարժական
խորհուրդը Տիկին Այվազեանի մանու-
նէ յետոյ պարտաւորութիւն՝ ազգային
միջնակարգ ուսումնարաններէ մէջ
լուսագոյն ընթացաւորտ աշակերտ-
ներէ մի քանիսը ջոկել եւ ուղար-
կել եւրոպական համալսարանները՝
բժշկութիւն եւ գիւղատնտեսութիւն
սովորելու, աւարտելու, քահանա-
յանալու եւ հայաբնակ գիւղերի
մէջ ծառայելու նպատակով:

Զգիտեմ՝ որքան ուղիղ է, բայց
կասեմ թէ՛ Սուպալի գիւղը տարե-
կան կարող է մինչեւ 15000 բուլլի
եկամունք բերել: Եթէ իւրաքանչիւր
ուսանողին նշանակուի տարեկան
600 բուլլի հատոյթ, այն ժամանակ
Սուպալին կարող է իւրաքանչիւր
տարի ունենալ 25 հայ ուսանող
սաներ՝ եւրոպական զանազան բարձ-
րագոյն ուսումնարաններէ մէջ:
«Այվազեան» անուն կրող ընթա-
ցաւորտ բժիշկ եւ գիւղատնտե-
քահանաները՝ ծառայելով հայա-
բնակ գիւղերի մէջ՝ որքան կարող
են կրթել մեր բազմաթիւ հայ հո-
ղաբեր ժողովուրդը բարոյապէս,
մտաւորապէս եւ մարմնապէս, որ
այժմ կ'ընտանալութեան, անտա-
պաշտութեան, աւելորդապաշտու-
թեան եւ ընդհանուր աղիտութեան
պատճառով կը գտնուի բարոյա-
կան, մտաւորական եւ մարմնական
չառ ստոր աստիճանի զարգացման
վրայ... Այսպիսով յարգելի Տի-
կին Այվազեանի որքան ուղիղ է
լինի իւր տաղանդաւոր հանգուց-
եալ ամուսնոյ սխալը, եւ նորա տա-
ղանդի բարոյական եւ մարմնական
աշխարհային հարստութիւնը կը մնայ
իսկ առանց բարոյական գօրծի գո-
ծունեութեան, առանց տաղանդի բարե-
բարութեան, որն իրեն ծնած է, դիպի
Հայ Ազգը, որն իրեն ծնած է, դիպի
Հայոց կրօնը եւ շնորհ, որով Հայոց
Ազգի Ազգ կոչուելով՝ իրաւաստ սի-
նեղ եւ նորա յաւիտեանական գոյու-
թեան սուրբ գրաւականներն են...
Ինչպէս կ'երևի նորա «աննայանի»
զղումն եւ ազգային բարեբարու-
թեան՝ յետ մահուան, որ Թովհան-
էս Այվազեանի հոգակուոր տա-
ղանդը սկսել է աւելի զօրեղ կեր-
պով աղքեղ նորա բարոյական զար-
գացումը վրայ վերջի տարիներս միայն,

քննէ կենցաղավարել իմաստութեամբ: Կենցաղավարել՝ հոգւով և նմարտութիւնով պաշտելով մեր երկնաւոր Հայրը, անձնազոհ լինելով չափ սիրել մարդիկ եւ՝ երկնաւոր Հօր նման կատարելաբար լինելու համար՝ երկրաւոր բոլոր մեր կեանքի ժամանակ ուսումնասիրել բոլոր միւս գիտութիւնները: Բարոյական տաղանդ ունեցող մարդ չի կ'անուանեա, եթէ ես իմ խեղճ ու ողորմելի ծնողներս փաշտելու ծառայ քողովեմ, եւ զմաւ փաշտեմ մասնաւոր իմ ծնողներէ աւելի ինչո՞ք ծնողներդ կ'երկարեմ... Չէ՞ս ասեր ինձ. այժմ մար Տէր Սրապիտն. ինչո՞ւ ես թողնել քո խեղճ ծնողները. քաղցած ու ծառաւ, եւ եկել ես իմ աւելի կուշտ ծնողներս կ'երկարեմ, երբ նոքա ինձ նման որդի ունին, որն նոցա միշտ կը կ'երկարեմ: Այս ամենահաւասարակ բարոյագիտական կանոնն այժմիս եղել է մարդիկ թոյլ կը տան իրենց քեզ քահանայ անուանելու...
Այս մտորութիւն չէ, հապա ի՞նչ է...:

Թովհանէս Այվազեանի կողմէ ալ մեծ մոլորութիւն չէր իւր մայր Ազգը եւ նոցա քիւ ու թիկունք՝ քեզն եւ կոտորել չսիրել, նոցամէ փախլի, արհամարհել եւ... ատել: Ի՞նչ մտաւորական եւ մարմնական տաղանդներ ի տէր հայ ժողովակալի, եկեղեցւոյ դաւթի մէջ թաղուելու տեղ ունենալով, գնելու համար Հայոց եկեղեցւոյն 50000 ռուպլի ընծայեցիր, Բայց միթէ եկեղեցւոյ դաւթի մէջ թաղուելու համար մի քանի այգիներ եկեղեցւոյ կ'ընծայե՞ն:

Մի քանի տարի առաջ լսել էի թէ՝ մի բարոյականութենէ դուրի պարոն՝ Ալէքեան անունով՝ իւր կենդանութեան ժամանակ խոստատել է՝ Մաշկար կաթոլիկոսի ժամանակ՝ նուիրել էլ միաժամայ ճեմարանին 28000 ռուպլի, եթէ կաթոլիկոսը Ալէքեանին թոյլ տայ՝ մահուանէ յետոյ՝ թաղուիլ թիֆլիսի մայր եկեղեցւոյ դաւթի մէջ: Կարծե՞ք՝ կաթոլիկոսը համաձայնեւ է Ալէքեանի առաջարկած պայմանին եւ այժմ՝ ի շարս Գարրիէլ Արքեպիսկոպոս Այվազեանի, խոշոր բարոյագէտ փիլիսոփայ Պետրոս Շանչեանի, Լորիս-Մելիքովի, Տէր Դուկասեանի եւ Լադարեօլի՝ թաղուած է եւ թիֆլիսի անբարոյական Ալէքեանը:

Այնու ամենայնիւ ես չափ աւելի տրամադիր եմ մտածելու, որ դու, ո՞վ մտաւորական եւ մարմնական տաղանդաւոր ծովանկարիչ, նուիրելով թէոքոսիային Ս. Սարգիս եկեղեցւոյն 50000 ռուպլի արժողութիւն ունեցող անշարժ կարուածքներ, ուղեցիկ եւ միայն ապահովեցի մի ազգային սուրբ հիմնարկութիւն: Իսկ քեզ նման ամէն ազգային բարեբար արժանի է ոչ միայն թէոքոսիային Ս. Սարգիս եկեղեցւոյ դաւթի մէջ թաղուելու, այլ եւ Շուշուր Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ, որի լինելու եւ վրայ տեղական բարեկալի տնտեսական ծախսած է մինչեւ 120000 ռուպլի:

Բայց ես չեմ գաղաբեր մոլորութիւն անուանելէ այն, որ մարդիկ սովոր են զանազան մարդկանց հետեւեալ՝ բարձր յատկութիւններ որոշող անունները առատորէն տալու:

Մէկին կ'անուանեն՝ տաղանդաւոր ազգային բանաստեղծ, միւսը՝ տաղանդաւոր վիպասան, երրորդը՝ տաղանդաւոր հրապարակախօս, չորրորդը՝ հանճարեղ ծովանկարիչ, հինգերորդը՝ տաղանդաւոր բժիշկ եւ այլն:

Լինթերցո՞ղ. եթէ տաղանդաւոր ազգային բանաստեղծ՝ փառաւոր անունները Հայոց Ազգը քեզ է տուել, ես՝ քո բանաստեղծութիւնները կարդացողներէ մինը՝ կարող եմ քեզ բոլոր սրտովս ու մտքովս չարգելել, երբ քո բանաստեղծութիւնները իմ սիրտը ու միտքը լաւ գաստիարակող և կրթող են: Երեւաւայէ՞ որ ես՝ քեզ հետ ծանօթանալով անձամբ՝ կը ճանապարհորդեմ դէպ ի էջմիածին եւ դու ինձ կուզեցես: Իմ ի սրտէ եւ ի մտաց առ քեզ տածած սէրս, յարգանքս, ակնածութիւնս առաջուայ դրութեամբ կարող է մնալ, եթէ ես տեսնեմ քո զարեղ խաբարյութիւնները, անպատկառ դողութիւնները, անպատկառ իշամութիւնը, զեղիս ու շաւլ կենցաղավարութիւնը, հարեցողութիւնը եւ արծաթապաշտութիւնը: Կարող եմ քո միւս օրուայ շարադրած ու գրուի գործոց բանաստեղծութիւնը ողբորոտած, ներշնչուած եւ հիմնաւոր կարգաւ, ինչպիսի միջոցն մեր անձամբ ծանօթանալը կը կարգայի...: Ներշնչուած, հիացած կարգաւ մէկդի ձգելով, ես յաւիտեան կը հրաժարուէի քո թէ՛ անցեալ, թէ՛ ներկայ եւ թէ՛ ապագայում գրելու բանաստեղծութիւնները կարողա՞յ եւ քեզ ալ մտքէս հեռացնելով՝ կ'անուանէի «մտաւորապէս տաղանդաւոր բանաստեղծ Ազգի Հայոց»: Այսպէս անուանելով քեզ ամէն ոք կարող է հասկնալ, որ դու բարոյական տաղանդաւոր բանաստեղծ ես, իսկ երբ ժողովուրդը կ'իմանայ, որ դու անբարոյական անձն ես, այն ժամանակ նա իւր սրտի եւ մտքի յարգանքը դէպ ի մտաւոր բանաստեղծական տաղանդաւոր բարոյական կը պահեսցնէ եւ քեզ ալ բանաստեղծութիւններովդ ի միասին՝ մտահան կ'անէ...: Այս տեսակ ճշմարիտ եւ ճիշդ՝ տաղանդի գնահատութիւնն ալ թերեւ քեզ գարձի բերէ և դու սկսես նախ եւ առաջ «բարոյական-բանաստեղծական» տաղանդը զարգացնել եւ նորան «միշտ դուգընթացաբար» տանել, որ նորէն՝ քեզ նիւթ տուող ժողովուրդը սկսէ քեզ սրտով եւ մտքով յարգել, սիրել քո բարոյական եւ մտաւորական տաղանդաւոր բանաստեղծութիւնները եւ՝ նոցամով ներշնչուելով՝ սերունդէ սերունդ գաստիարակուիլ և կրթուիլ: Ուրեմն, մոլորութիւն չէ՞ ամէն յարգանք ու պատիւ ցոյց տալ այն ազգային տաղանդաւոր կոչուած բանաստեղծին, որն միայն մտաւորապէս տաղանդաւոր է, իսկ բարոյապէս բոլորովին տաղանդաւոր չէ:

Ես կը կրկնեմ, որ դա ոչ միայն մեծ մոլորութիւն է, այլ եւ մեծ սխալ ու վնասաբեր տրամաբանութիւն: Որքան ցաւալի է, երբ կը տեսնես ամբողջ կողմանէ ահագին ցոյցեր յօգուտ մի «տաղանդաւոր կոչուած» հրապարակախօսի, որոյ համար գաղտնի կամ բացարձակ կերպով ահագին քանակութեամբ դրամական կաշառքներ ընդունելը այս կամ այն հարցը պաշտպանելու կամ պախարակելու համար՝ հասարակ մի բան է...: Սոսկալի՞ չէ՞ երբ «տաղանդաւոր կոչուած» բըժիշկը անգթաբար ճանապարհ կը ձգէ հիւանդը առեղծիք՝ «ինձ մօտ եկող հիւանդը պէտք է մի այցելելու իմ համար վճարէ 100 ռուպլի, իսկ դու 100 կոպէկ ալ չունիս. ուստի ինչպէս եկար, այնպէս ալ գնա՛»:

Այս հիման վրայ, ըստ իմ խորին համոզման պէտք է բոլոր հոգւով եւ մարմնով յարգել, պատշաճ եւ աշակերտ լինել այն անձանց, որոնք կը

գարգացնեն իւրեանց մեջ գոգընթացաբար եւ միաժամանակ բարոյական, մտաւորական եւ մարմնական տաղանդներ՝ անբաժան կերպով միացած, կամ բարոյականը և մտաւորականը միասին, կամ բարոյականը եւ մարմնականը միացած եւ կամ, ի վերջոյ, միայն բարոյական տաղանդը կը զարգացնեն: Որովհետեւ այս տեսակ տաղանդներ, միշտ եղած են մարդկային ազգի բարեբաւեր: Իսկ միայն մտաւոր եւ մարմնական տաղանդները անարգել եւ ապարկեղ հեռացնել պէտք է, քանի որ նոքա գարձի եկած չեն... որովհետեւ նոքա մեծամեծ վնասներ տուող են:

Սրապիտն Բանանայ Սամուէլեան ՄԵԼԻՏՈՊՈԼ (Ռուսիա)

Թ.ԴԱՅԱՅՈՒԹԻՒՆ ՓՈՒՆՁԻ

ՌՈՄԱՆ (Ռուսիա) 28 Յուլիս 1900.
— Թանուէն ռուսական հայոց, դժբախտաբար ՄԵՐԱՅԱՆՈՐՈՅ զաղթական Հայոց ազգային և կրօնային օրհասական գոյութեան, և իրենց բարեգործութիւններն խրթնացեալ եկեղեցւոյն՝ երկու ընդարձակ եւ խիստ կարեւոր գրութիւնը ուղղուեցան, մին առ Ս. Հայրապետ և միւսն առ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրն. Սոյն համիմաստ գրութեանց մէջ Ռուսմանիոյ մերայնոց ազգային եւ կրօնական ամենատխուր վիճակն նկարագրուած է ու Գեր. Իւթիւ-ճեան Սրբազանի փութանակի վերադարձն ի Ռուսմանիա խնդրուած թախանձագին՝ կը յուսամք թէ այդ գրութիւնը անյապաղ ուշադրութեան պիտի առնուի յօգուտ մահամերձ ռուսահայոց, որք աչքից հեռացեալ, մտքից մոռացեալ ամենացաւալի վիճակի մը ենթարկուած են: Ի Ռուսմանիա ապրող եւ իրենց տոհմային դրոշմն անաղարտ պահող հայ հոգիներն խորին կշտոք կը դիտեն զայս ողբալի կացութիւնն մեր ազգայնոց, որք 18—20 տարիներէ ի վեր պատկառելի եկեղեցականի մը դէմք տեսած չունին, ոչ ազգային հոգեւոր վարչութեան կողմանէ իբրեւ առաջնորդ կամ այցելու հոգեւոր հովիւ եւ ոչ ալ իբրեւ պատահական ուղեւոր, այլ տեսած են թափառական բազում քահանաներ, եւսած ի ռուսմանհայոց՝ միայն եւ միայն մեղացիլութեան նպատակաւ, յորում իրենց խեղճ ու կրակ գրութեամբն աւելի ամօթ բերած են այս ազնուական գաղթականաց քան թէ պատիւ. աւելի քանգած են անոնց ունեցած արդէն մասնակի տոհմասիրութեան զգացումները քան թէ իրենց եւ զօրացուցած, Ազգային Պատրիարքարանն յիշուած մեծ բարիք մը ըստ պաշտօնապէս արգելելով այդ, գրէթէ, մի տեսակ խաչազուր քահանայից անպատուաբեր շրջադարձութիւնն ի Ռուսմանիա, վերջիվերջ գրութիւնըն կը վերջնային հետեւեալ մասովը, զոր նոյնութեամբ աստ նշանակել կարեւոր համարեցայ—Ամեն. Ս. Հայր, Ռուսմանիոյ Առաջնորդ եւ հոգեւոր հովիւ Գեր. Իւթիւճեան Սրբազանի անակնկալ եւ ցաւալի արգելքն մեծ հարուած տուաւ ռուսմանհայոց ազգային և կրօնական օրհասական գոյութեան, Նորին Սրբազնութիւնն, որպէս լաւ գիտէք արդէն, բաւական տարիներ երբեմն պաշտօնավարելով ի ռուսմանհայոց, մարդիկն եւ իրենք քաջ ճանաչած է եւ ժողովրդէն սիրուած. ասոր համար ռուսմանհայոց անհամբեր կը սպասեն եւ թախանձագին կը խնդրեն Ձեր բարձրանոր Սրբազնութեան, որպէս զի կարեկցեալով Ազգին այս

մահամերձ հատուածին վրայ, բարեհաճիք օր առաջ Ձեր ազգու եւ պաշտօնական միջնորդութիւնն ի գործ դնել առ որ անկ է, ի փութանակի վերադարձ Նորին Սրբազնութեան ի Ռուսմանիա, ուր գործ կայ, այլ գործող չկայ: Ժամանակն սուղ լինելով՝ իւր յապաղումն այսուհետեւ կրնայ տրուած հարուածն մահացու ընել ի խորին ցաւ Ձեր Բարձր Սրբազնութեան և ազգային լրութեան: Հուսկ ուրեմն Ձեր ամենախորին ուշադրութիւնը այժմէն կուզեմք հրաւիրել նաեւ սա կենսական կէտի վրայ թէ ազգային Պատրիարքարանն, որուն յանձնը ուսած է այժմ ռուսմանհայոց հովուութիւնն՝ Ս. Հայրապետի կողմանէ, ստուգել ընդհանուր դժգոհութեանց տեղի տուած կը լինի, եթէ Իւթիւճեան Սրբազանի տեղ մի այլ եպիսկոպոս նշանակելու ձախող քայլ մը առնու և գուցէ յետին չափն քան զառաջինն աւելի լինի, բազում տեսակէտներով: Արդէն Ս. Հայրապետի այդ ընտրութիւնն՝ օգտակար համարուած է՝ յանձին Նորին Սրբազնութեան որոյ հովուական կողմակին ռուսմանհայոց ուրախութեամբ սրբտի ունկնդրելով՝ հայրապետական այդ որոշումն իբրեւ հաստատուած, լինցած իրողութիւն սիրայօժար ընդունած են եւ Գերապատիւ Իւթիւճեան Սրբազանի ներկայութեան կարեւորութիւնն ի Ռուսմանիա՝ ամէն տեղից աւելի բացարձակ է: Շատերու բաղձնաց համաձայն դնելով այս գրութիւնը ի յուսով:

ԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Կրօնական ու քաղաքական ժողովները երէկ խառն նիստ պիտի ընէին, բայց կրօնական ժողովականաց փոքրամասնութեան պատճառաւ չլրացաւ օրինաւոր ատեն կազմել և անորինութիւններ ընել:

Աղերսանդրիոյ Առաջնորդախանի պատասխաններ է Պատրիարքարանը թէ՛ Պոթուլանի հանրաժանօթ կարգալոյծ Աթանաս ոչ միայն Պոթուլանի, այլ եւ ուրիշ որ եւ է քաղաքի եկեղեցւոյ մէջ չլրացած քահանայական պաշտօն վարել:

Երեքաթիւ խումբ մը եկեղեցականք ու աշխարհականք այցելեցին Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր, ի շնորհաւորութիւն տարեդարձի անուանին:

Ելմիածնի Ս. Հայրապետն Երեւան գացեր է, եւ անտի Հաղարծնի վանքը, ուր Նորդուութիւններ կ'ըլլան:

Ինչպէս նախորդ թերթով ծանուցած էինք, կրօնական ժողովոյ ատենապետ Տ. Գրիգորիս Սրբազան անցեալ կիրակէ Իւսկիւտարի Ս. Խաչ եկեղեցւոյ մէջ Լպէեան Երուանդ էֆէնտին քահանայ ձեռնադրեց եւ Տ. Աբրահամ անուանեց, Գոհ է բոլոր թաղեցիկն, եւ բոլորովին վստահ է թէ՛ նորեմայ Տ. Աբրահամ յիշեալ եկեղեցւոյ քանի մը համանուն վախճանեալ նշանաւոր ու արդիւնաւոր քահանայից ընթացակից պիտի գտնուի: Երեւանը ըսել թէ՛ այսպիսի ընդհանուր գոհութիւն ու վստահութիւն տեսնուած չէ ուրիշ քահանայական ձեռնադրութեանց ժամանակ:

Ռուսիոյ Շամախի քաղաքի կողմերը՝ հայ անտառապահ մը ոսկեհանք մը գտեր, եւ ըստ օրինի շահագործման արտօնութիւն առերէ կառավարութեանն: Նոյն կողմէ

ըր ուրիշ քանի մը ոսկեհանքեր ալ յերեւան հանուած են:

Վաղաքային բժշկական վարժարանէն այս տարի վկայական տալովներուն մէջ՝ մեր ազգայիններէն կան Ալեանդեան Յակոբ, Աշեան Գարեգին եւ Տեւեմաք Գառնիկ էֆէնտիններն:

Չորրորդ աստիճանի Մէճիտիյէ պատուանշան տրուեցաւ՝ Շիրքէթը Խայրիյէի վարչութեան պաշտօնեաներէն վախճան Պետրոս Էֆէնտին, որ մեզ վաղածանօթ է, եւ իբրեւ ազնուաբարոյ՝ մեծարելի: Խոշորութեամբ կը շնորհաւորեմ:

Խոսկիոյ Ումպէրթօ Թագաւորին մահուան գոյժն երուսաղէմ հասնելուն պէս, Ամեն. Տ. Յարութիւն Ս. Պատրիարք Հայրն իտալական հիւպատոսարանը փութացեր ցաւակցութիւն յայտներ, և Նորին Ամենապատուութեան փոխանորդ Գեր. Տ. Ներսէս Սրբազան՝ Թագաւան Սրբ. Տ. Վահան վարդապետի հետ ներկայ գտնուեր են Ս. Յարութեան տաճարի մէջ հոգեհանգրտեան մաղթանաց:

Ռուսիոյ Ախալցխա քաղաքի մէջ՝ Ս. Թագաւանաց տօնի օրը հայ ոսկերիչք ու արծաթագործք իրենց խանութները փակել, եկեղեցւոյն մէջ հանդէս կատարուեր եւ Արթ. Տ. Մկրտիչ քահանայն քարոզ խօսեր է այդ առթիւ:

Կրօնական ժողովը՝ վանայ այցելու հովիւ Սրբազանի տեղեկագրէն իմանալով թէ՛ Սիկիտորէ գտնուող երկու պանդուխտ վանեցւող կանայք կրօնափոխ եղած են բազում ժամանակէ ի վեր եւ այլ եւս ընտանեկան յարկը վերադառնալու յոյս չկայ, որոշեւ է կրկնանամուսնութեան հրաման տալ նոյն երկու անձանց:

Վէօթահիոյ հայ հոռմէական եկեղեցականներէն Լիմանուէլ վարդապետ Պալան՝ Հայ եկեղեցւոյ մէջ ընդունուելու փափաք յայտներ, եւ աւելոյն Առաջնորդարանէն գրուել է Պատրիարքարանի Յիշեալ վարդապետը մայրաքաղաքս պիտի գայ եղեր: Մեր Պատրիարքարանը, անշուշտ՝ խնամով ու զգուշութեամբ պիտի քննէ Լիմանուէլ վարդապետի դաւանափոխութեան բուն պատճառները, անոր բոլոր անցեալ կեանքը, եւ եթէ երբեք ընդունի՝ շատ ժամանակ լիարձեւ ետքը պաշտօն պիտի յանձնէ: Մի գուցէ դաւանափոխութեան բուն պատճառները ըլլան անցեալ վատ ու յոռի վարմունք, շահագիտութիւն, փառամոլութիւն, եւայլն: Պատրիարքարանը ի հարկէ պիտի յիշէ անցեալ փորձերը... ձեռնակեանք, Յորիկեանը...:

Թուրք լրագրքը, Սղամպուլ գաղղիական լրագրէն թարգմանած էին երէկ հետեւեալն. — «Մայրաքաղաքս գտնուող երոպական հեռագրական գործակալութեանց թղթակցաց ումանք, անտարակոյս՝ հակառակութեան նպատակաւ՝ Առնատուրի մէջ տեղ տեղ բարձրագոյն կամաց հակառակ դէպքերու պատահած ըլլալը չարակամութեամբ հրատարակել են, մինչդեռ՝ շնորհիւ Նորին կայսերական Մեծութեան, կատարեալ անդորրութիւն ու ապահովութիւն կը տրերն օսմանեան երկրին ամէն կողմերն: Ուստի՝ այդ դրոյցներն, իբրեւ բոլորովին սուտ՝ բացարձակաբար հերքելով հանդերձ, ցաւ կը յայտնենք որ յիշեալ թղթակցոք այսպիսի սուտեր կը յերկրէն դիւրեք հիւրընկալող երկրին դէմ»:

